

– Fröken!

Hon höjde blicken för att se efter vem det var som hade ropat och gick tvärs över klassrummet.

– Ja vad är det?

– Det blir så fult.

Hon såg på vad han hade ritat och konstaterade att han hade rätt.

– Vad vill du göra då, läsa kanske? Du läser ju så bra!

Han knölade ihop pappret med de valhänta figurerna, gick de få stegen till papperskorgen och släppte ned det till det andra skräpet.

Jag vet inte om det gick till exakt så här, men någonting liknande var det. Jag satt ofta och läste när de andra ritade. Vissa kunde rita andra inte och jag har inget minne av att det någonsin bedrevs undervisning i teckning. Vi barn fick rita som en sorts befrielse från andra skolämnena och vi förväntades tycka det var roligt. Som jag minns det fick vi ingen teckningsundervisning förrän på högstadiet men jag gjorde inte några framsteg.

Jag kan fortfarande inte rita.

Numera ägnar jag mycket tid åt att försöka komma ihåg min egen skoltid och ofta jämför jag den med mina barns. Det har passerat många läroplaner mellan mina skolår och deras, men det mesta är sig likt.

Det som är mest slående för mig är skolans oförmåga att lära ut nya saker. De barn som är duktiga i första klass hör troligen till de bättre när skolan är slut. Barn som inte lyckas i ettan kommer inte att höra till de som får stipendium i avgångsklassen.

När läraren på höstterminen går in i sin nya klass bär hon eller han med sig en förväntan om att vissa barn bland dessa 20-30, är mindre begåvade, andra duktiga och den stora merparten varken eller. Pojkar kommer att uppföra sig på ett sätt och flickor på ett annat.

I de klasser jag gått sorterades vi omedelbart. Flickorna satt för sig och var tysta. De räckte meningslöst upp handen och pojkarna svarade direkt, utan att vänta på sin tur, på de frågor fröken ställde. Riktiga busfrön sattes i ett flickigt sällskap i förhoppningen om ett lugnare beteende. Svante, klassens buspojk, var alltid lika stolt när lärarinnan tröttnade och satte honom bland flickorna. Då visste han att han hade segrat. Då och då blev han hämtad till något som kallades ”Obsklass” och han stegade dit utan att visa annat än ett leende. Vilka Svantes känslor egentligen var kan vi bara gissa.

I min klass fanns det några pojkar som var – med dagens språkbruk – svaga elever. I de första klasserna ägnades de faktiskt en hel del tid men sedan svalnade intresset och de förde en anonym tillvaro längst bak i klassrummet. Jag kan inte minnas att de förde särskilt mycket väsen. Jag kom i mitt arbete som jämställdhetsexpert att möta män vars skolår sett ut just så.

Jag kan också komma ihåg rangordningen av oss pojkar. Det fanns många skalor. En var efter busighet och en annan efter idrottsliga prestationer. Det fanns skalor efter flicktycke och skolresultat. Det intressanta är att jag har inte en aning om vad flickorna presterade. Deras skolliv passerade helt dolt för oss.

Vi pojkar lekte egentligen aldrig med flickorna utom när det var övningar som krävde många deltagare eller om långgreps”tolvan” blev allt för frestande. Flickor och pojkar levde ett fullständigt separat skolliv, vilket vi också förväntades göra.

Att bli anklagad för att vara en ”tjejtjusare” var livsfarligt. Vi förväntades bli män – precis som idag – genom att vara med andra pojkar och med så liten vuxen inblandning som möjligt.

När vi fick sifferbetyg som skulle fördelas efter resultatet i riket, frestades de allra flesta lärare att upprätta en sådan riksfördelning i sin egen klass. Få är de som till exempel hade 4,0 eller 2,1 i snitt i sin klass. De som gjorde det blev genast misstänkliggjorda. Det är lätt att glömma skolans funktion som ett sorteringsinstrument.

I min avgångsklass i gymnasiet hade vi ett snitt på 4,2 i engelska. Vår lärare fick gå till de allra högsta instanserna för att få sätta dessa betyg. Jag har förstås funderat väldigt mycket på hur vi kunde vara så bra. När vi började i ettan var det en högst vanlig gymnasieklass med några stjärnor och rätt många som inte var allt för slängda i det anglosaxiska tungomålet. Men när vi slutade fanns det bara ett par som hade under betyget 4. Vad hade hänt? Svaret är: Annan förväntan. Min lärare, Lennart Oldsjö, förväntade sig att **alla** skulle bli bra på engelska och det blev vi.

Vi minns alla våra bra lärare. De har ofta en särskild plats i ens hjärta. När jag började på högstadiet fick vi en ny klassföreståndare – Göran Rosén. Vi tyckte att han var en sträng magister, men på något märkvärdigt sätt lyckades han alltid fånga vårt intresse. Han införde nyheter som ferieskolor, luciafirande hemma i hans sovrum, klassfester och klassresa till England. Det var förstås väldigt populära initiativ. Men jag vill poängtera att däri låg inte hans storhet. Resorna och festerna var bara produkter av hans sätt att se på oss, nämligen som jämlikar. När man hade uppfört sig illa eller struntat i läxan blev han genuint förvånad och upprörd. Han förväntade sig framsteg, trevliga och spännande lektioner och ett bemötande som kunde gälla i alla situationer – inte bara under skolans timmar. Han fick det och han gav det.

Dessa två lärare var nog de enda under min skoltid som såg sitt eget agerande som avgörande för hur vi elever uppträdde. De andra betraktade oss som motståndare till kunskap som inte förstod vårt eget bästa.

Efter att i stort sett hela mitt yrkesverksamma liv arbetat som freelancejournalist, författare, utredare och lärare började jag 1994 som jämställdhetsexpert vid Länsstyrelsen i Gävleborg.

Många kvinnor frågade mig: ”Ingemar, vad skall du göra för kvinnorna?” Jag svarade konsekvent: ”Vad vill du att jag skall göra?” Jag fick aldrig några svar. Tanken då, 1994, var att jämställdhet är en kvinnofråga. Många projektmiljoner hade gått ut från Länsstyrelsen men det var mycket svårt – för att inte säga omöjligt – att se att dessa kvinnosatsningar gett något resultat. Min tanke var redan då, att skall man förändra könsrollerna och få någon sorts äkta jämställdhet måste man förändra dem parallellt och tidigt i livet. Barnen borde få chansen att utveckla hela sitt register och inte tvingas in i förutbestämda roller. Den samhällseliga institution som skulle kunna ha en rejäl chans att efterlämna ett avtryck i personlighetsutvecklingen är förskolan, eftersom en psykologisk ”sanning” är att karaktären i stort sett är färdigutvecklad vid fem års ålder. Jag är övertygad om att barn alltid är utan skuld och att de bara kan bli vad en omgivning förväntar sig.

Nancy Chodorow kom i mitten av 80-talet med sin revolutionerande bok ”The reproduction of mothering”. Det var första gången någon tydligt och med kraft visade på hur konsekvent könsrollfostran egentligen är. Hon hävdade systematiskt i sin bok

att flickors fostran bara har ett syfte – ett nytt moderskap. Flickor skulle föda barn och iklä sig rollen som fostrare av det uppkommande släktet. Och när man ser på vilka egenskaper som betraktas som viktiga hos en flicka – lydighet, lyhördhet, finmotorik, språk och tvåsamhet – är det inte svårt att ge Nancy Chodorow rätt.

Mannens roll blir då att i huvudsak upprätthålla produktionen och om man driver tesen att mansrollen är en reaktion på kvinnorollen så stämmer det väl. Kvinnor reproducerar och män producerar.

Könsroller är en reaktion på produktionsförhållandena.

Hösten 1995 bjöd jag in barnsomsorgsansvariga politiker och tjänstemän från länets 10 kommuner och förklarade att jag ville starta ett projekt med syftet att vidga förskolebarnens könsroller. Jag betonade att det inte på något sätt var frågan om att **byta** roller utan att göra dem mer generella än som fallet är nu. Det fanns många redan då, inklusive mig själv, som ansåg att den svenska förskolan förstärkte könsrollerna istället för att vidga dem.

Jag hade ju följt mina egna tre barns förskoletid och var helt förvissad om att om barnen inte tidigare visste hur en riktig flicka eller pojke uppförde sig så lärde man sig det på dagis. Pojkarna hade makten och flickorna frökens verbala intresse. Pojkarna lekte ensamma sina hierarkiska lekar i kuddrummet eller i skogen och flickorna fanns där fröknarna fanns. Flickorna var lydiga och pojkarna olydiga.. Det var också lätt att se hur mycket tid förskollärarna ägnade varandra.

Jag är inte säker på att dessa politiker och tjänstemän riktigt förstod vad projektet gick ut på men 8 kommuner lämnade namn på en förskola som ville vara med. Sandviken anmälde sina dagbarnvårdare i Storvik.

Länsstyrelsen tog beslut om att avsätta drygt 400.000 kronor med ärendemeningen:

Syfte med projektet är att vidga flickor och pojkars könsroller för att de senare i livet skall ha större valmöjligheter, inte minst vad gäller skolan och yrkeslivet.

Både pojkar och flickor bör få möjlighet att träna samtliga de färdigheter som krävs för att bli en komplett människa. De undersökningar som gjorts visar att de flesta förskolor förstärker de traditionella könsrollerna istället för tvärtom.

Pojkarna leker i fri lek utan vuxen inblandning medan flickor tenderar att vara där de vuxna – kvinnorna – finns. Redan i förskolan är mönstren tydliga hur pojkar tar för sig medan flickorna står tillbaka.

Att till exempel låta pojkar träna närhet, konversation, lyhördhet och relationer med en i taget är att ge dem möjlighet till ett rikare liv och samma färdigheter kommer näringslivet i framtiden troligen att fråga efter. Flickor kan ges chansen att prova och öva aktiviteter, styrka, att leka efter regler, tävlan, mod och prestationer vilket traditionellt är förbehållet pojkarna och som idag dessutom är uppskattade egenskaper i näringslivet.

Pengarna skulle vara till externa kostnader. Vikarier och andra utgifter som kommunerna hade för att personalen skulle kunna ägna sig åt utvecklingsarbete skulle de stå för själva.

Så satte vi igång. Jag hade bestämt att vi skulle vara en grupp utan projektledare eftersom min erfarenhet var att denne ofta drev frågan som ett eget korståg. Den nya pedagogiken skulle utvecklas av de som sedan skulle tillämpa den.

Vår första aktivitet var att bjuda in Susanne Rithander som skrivit boken ”Flickor och pojkar i förskolan” I den beskriver hon tydligt hur olika pojkar och flickor behandlas. Till den här dagen var alla cirka 60 pedagogerna från de åtta förskolorna inbjudna. På eftermiddagen fick varje arbetsplats sätta sig själva på en skala från 1-10 med avseende på hur långt de tyckte de hade kommit i fråga om jämställdhet. Svaren varierade från 2 till 10. Det som var slående var att ju högre siffra desto lägre medvetenhet om problematiken.

Förskolan Tittmyran i Gävle svarade 2. Där hade jämställdhetsfrågorna varit uppe för diskussion under ett antal år och man hade blivit medveten om hur svårt det faktiskt var att göra något. Det var också där man tog initiativet till att videofilma sig själva för att få klarhet i hur man faktiskt förhöll sig till barnen. Resultatet kom som en chock. Pedagogerna hade varit övertygade om att man i stort sett behandlat flickor och pojkar lika. Men filmen visade något helt annat. Pojkarna gavs order och de kommenderade de vuxna. Flickorna pratade man outhärligen till och avbröt sig bara när någon av pojkarna krävde uppmärksamhet. Flickorna fick vänta på sin tur. Filmen visar också hur man försöker bli av med pojkarna, få ut eller iväg dem. Däremot gör man sig ingen brådska med flickorna.

När man efteråt diskuterar sitt beteende förklarar man det med att pojkar alltid har bråttom och vill iväg. När man senare försökte behandla pojkarna på samma sätt som flickorna visade det sig att de förstnämnda inte alls hade någon önskan om att ge sig iväg – i alla fall inte så länge dialogen pågick med fröken.

Vi fick kontakt med den isländska förskolan Hjalli och projektgruppen åkte dit för en veckas studiebesök. Det var en omtumlande upplevelse att vara på en förskola helt utan gardiner, blommor och annat som vi förknippar med en mysig plats för barnen. Här var hela förskolan inredd för verksamhet. Man arbetade med stora barngrupper som delats upp på flickor och pojkar och i tre åldersgrupper. Pedagogiken gick hela tiden ut på att lära barnen det som de **inte** kunde alltså precis det jag beskrivit i vårt projekt. All verksamhet var schemalagd och den fria leken – som vi vurmar för så i Sverige – fick barnen ägna sig åt när de kom hem. Magga Pala Olofsdottir hade utformat ett helt pedagogiskt program för att ge barnen fler egenskaper än det som i vanliga fall förväntades.

Vi hade väldigt svårt att förmedla våra intryck till pedagogerna vid de inblandade förskolorna och jag beslutade att anslå mer pengar för att samtliga 60 skulle kunna åka till Island. Så blev det – alla åkte.

Men hur mycket vi än ansträngde oss var det svårt att få förskolorna att arbeta så här. Under en tid hade de lösningsfokuserad handledning vilket gav strålande resultat och är det något jag ångrar så är det att de inte fick mycket mer av den varan.

Tittmyran och dess systerförskola Björntomten var de som konsekvent började arbeta med att indela barnen i pojk- och flickgrupper, schemalägga verksamheten och konsekvent träna barnen i de färdigheter de saknade. Resultaten var omtumlande. När man besökte förskolan var det svårt att förstå att man var på ett dagis. Här samtalade man, pojkarna talade till varandra, flickorna spelade bandy och pedagogerna visade alltid på alternativ istället för att förbjuda. Flickorna behövde aldrig sitta som dämpare mellan pojkarna och deras nej respekterades. Fantastiskt!

Jag föreläste hundratals gånger under den här tiden för att få olika grupper att förstå idéerna. När så här stora förändringar äger rum som på Tittmyran/Björntomten drar det

med sig alla inblandade och vid ett tillfälle träffades jag och personalens äkta män för att jag skulle förklara vad det egentligen var som pågick.

Föräldrarna var en aning skeptiska i början men detta övergick snart i entusiasm. Jag är övertygad om att de allra flesta föräldrar vill ha frimodigare flickor och pojkar som inte har all kontroll. Resultaten kom snabbt. Det tog till exempel tre veckor att lära pojkar att sitta still, något skolan aldrig tidigare lyckats med. En mamma berättade:

– När vi fick besök brukade min lilla flicka gömma sig i garderoben. Numera är det hon som tar emot gästerna.

På Björntomten fick man för några år sedan ta emot mycket små barn. Till sin förvåning föll man då raskt tillbaka i gamla invanda könrollsmönster. Pojkarna förväntades själva klättra upp på skötbordet medan flickorna försiktigt lyftes. Pojkarna manades på och flickorna skyddades. Att som pedagog bryta sin förväntan och ändra sitt beteende kräver ständig uppmärksamhet.

Den första gruppen från Tittmyran/Björntomten som började i skolan fick ett blandat mottagande. Pojkarna blev förstås mycket populära med sitt vårdade uppträdande och förmåga till att lyssna på vad läraren hade att säga. Men flickorna var inte alls lika uppskattade. Lärarinnor har mycket svårt för ifrågasättande flickor. En teori – som jag själv är anhängare av – är att flickor blir så lydiga eftersom de står under ett konstant hot: ”Lyd mig annars drar jag undan min kärlek” Det var precis vad som hände. De frimodiga flickorna straffades för att de ifrågasatte och det gick fort att få dem lika rädda och fogliga som vi förväntar oss att flickor skall vara i skolan. Samma erfarenhet hade man på Island.

Jag beslöt då att avsätta pengar för att de skolor där barnen skulle hamna efter dagis skulle kunna utvecklas efter samma idéer. Det kändes nödvändigt för att barnen inte skulle hämmas i sin utveckling till mer fullständiga individer.

För ett år sedan avslutades projektet. Utvecklingsarbete måste övergå i ordinarie verksamhet om det skall bli bestående. Den här typen av pedagogik kostar inte mer, tvärtom egentligen eftersom det är en fördel med stora barngrupper. Skall man dela in barn i små, mellan och stora barn krävs det faktiskt att förskolan har ett tillräckligt stort elevantal för att få dynamiska grupper. Och om man inte behöver tillrättvisa pojkarna hela tiden utan kan lita på att de följer överenskommelser frigörs stora resurser. Om personalen i huvudsak talar och är med barnen på arbetstid får man en mycket kraftig resursförstärkning. Då man är ensam pedagog i barngruppen kan man med fördel utöka rasttiden för personalen.

Projektet har fått enorm publicitet. I stort sett all svensk media har haft artiklar och inslag om Tittmyran/Björntomtens daghem. Jag kan se ett antal förklaringar till det. Det här är den pedagogik barnen och föräldrarna vill ha. Det här är en jämställdhets-satsning som ger resultat och som innefattar båda könen. Det är också en pedagogik som rustar barnen för den nya tiden – kommunikationssamhället. Men att media, föräldrar, barn och jämställdhetsministrar älskar den här pedagogiken betyder inte att skolvärlden vill ha den. Det har varit mycket, mycket svårt att sprida den till och med i Gävle kommun.

Utvecklingen i Sverige – precis som i resten av västvärlden – är att flickorna lyckas allt bättre i skolan och pojkarna kommer allt mer till korta. Flickor har idag bättre snittbetyg i samtliga ämnen och på samtliga program på gymnasiet. Flickorna är idag

mer än 60 procent av landets universitets studerande. Komvux och Kunskapslyftet har idag en förkrossande majoritet av kvinnliga studenter. Flickors fostran till ett nytt moderskap stämmer förbluffande väl in på det sätt skolan vill ha sina elever.

Vi fortsätter att fostra pojkarna för tider som har flytt och mäns träning för ett industrisamhälle blir förlorarens koncept. När den engelska tidningen The Times förra året rankade de 50 bästa skolorna efter studieresultat var de 48 första flickskolor.

Sverige har världens mest segregerade arbetsmarknad. Mer än 75 procent av alla kvinnor arbetar där det i stort sett bara finns kvinnor och 75 procent av alla män arbetar där det bara finns män.

Idag kan vi se hur kvinnor tar sig idag in på de flesta manliga yrkesområdena, medan männen skyr klassiskt kvinnliga arbeten. En riktig man arbetar där det finns män. Bli män för få på arbetsplatsen kommer jobbet att klassificeras som kvinnoarbete. Att vara man är en reaktion på kvinnligheten.

Jag är övertygad om att pojkarna från Björntomten kommer att kunna göra mycket friare yrkesval.

För några år sedan gjorde jag ett försök att få långtidsarbetslösa män till Kunskapslyftet. Jag bjöd in tio stycken för att försöka ta reda på hur skolan måste förändra sig för att de skulle vilja börja studera. Svaret blev:

1. Ingen får bli glömd
2. En anständig skolmiljö
3. Ett flexibelt schema

Alla tio började på utbildningen tillsammans med lika många kamrater, men skolan kunde inte leva upp till något av önskemålen. Försöket avslutades efter ett år.

INGEMAR GENS